

בשיעור הקודם ראינו כי שתי הספירות נצח והוד מהוות גשר מן החסד והגבורה אל המלכות, רוצה לומר אל העולם. ספירות אלו, כפי שראינו, אינן מוסיפות על שורשיהן - החסד והגבורה - אלא מגשימות אותן ומכשירות אותן להופיע בעולם. הכשרה זו, כפי שנראה בעז"ה בשיעור זה, אינה רק בהתייחסות לכל אחת מספירות אלו בפני עצמה, אלא גם ביחס לזיקה שביניהן.

חסד והוד, גבורה ונצח

כבר למדנו כי ספירת תפארת מהווה מעין חיבור לשתי הספירות חסד וגבורה בהיותה ממוקמת ביניהן, על כל המשתמע מכך. עתה נראה כי גם לספירות הנצח וההוד יש תפקיד במסגרת הזיקה שבין ימין ושמאל.

נביא את דבריו של הרמ"ק, ונסה לפתוח אליהם צוהר קטן:

ובחבורא קדמא פ' ב' בזהר בפ' פנחס נתבאר בזה פ' אחר יותר מרווח והוא זה: דרועא ימינא בירכא שמאלא. שהכוונה חסד עם היותו קו החסד, מיוחד בהוד עם היותו קו הדין. וכן גבורה עם היותו קו הדין, מיוחד בנצח עם היותו קו החסד. ועתה לא יקשה למה אמר עם עם, דאיצטריך משום דלאו אורחיהו בהכי. ולפי שהוא הפך מנהגם וטבעם, לכך הוצרך לומר עם עם להשמיענו הפך הסדר הזה. והטעם שאמר בזהר בלשון כינוי האברים ירכין ודרועין ולא המדות בשמם. מפני שהוקשה לו כי מאחר שהוא פ' הספירות מהופכות שלא כסדר הוא דבר בלתי אפשר. כי דרך יניקת הנצח הוא מן הימין, וכן הוא תחת החסד קו החסד. ודרך יניקת ההוד מן השמאל, וכן היא תחת הגבורה קו הדין. והיאך אפשר שישנו את תפקידם, כי דבר זה בלתי אפשר. ולפרש לנו ענין זה במליצה נמרצת נקט בלשוננו ירכין ודרועין. לומר לך. כי כמו שהירכים והזרועות מדובקים יחד ומחוברים עם הגוף וע"י הגוף הוא מיוחד הזרוע ימין עם הירך השמאלי, וכן הזרוע השמאלי עם הירך הימני, והגוף האמצעי הוא המיוחד והמזווגם יחד. כך העניין למעלה ע"י הת"ת [=התפארת] שהוא המסתעף בו קצוות [=חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד] והקצוות אבריו. כדרך שהאברים ענפים לגוף, כן הקצוות אברים וענפים לת"ת. ולכן על ידו אפשר לספירות האלה להיותן נמזוגות במזיגה הזאת והיא באפשרות ואינו מן הנמנע

(פרדס רימונים שער ראשון, פ"ג.)

הרמ"ק מחדש על פי ספר יצירה, כי תפארת יוצרת זיקה בין ימין לשמאל לא רק בהיותה מאחדת את ספירת החסד עם ספירת הגבורה אלא ביצירת 'הצלבה' בין החסד להוד והגבורה לנצח.

נקודת מבט זו שונה מעט מנקודת המבט אותה ביקשנו לעצב בשיעור הקודם, שבה עיקר ההתרחשות נעשית בדינמיקה שבין חסד וגבורה ותפארת, בעוד ספירות הנצח וההוד ביחד עם היסוד, מוציאות אל הפועל את התוצר המוגמר של שלש הראשונות.

כאן מתעצבת נקודת מבט הרואה בו"ו קצוות, כלומר בשש הספירות האמצעיות מחסד ועד היסוד, תהליך דינמי שבין ימין לשמאל. תהליך זה אינו מסתיים עד הגיעו אל קצה היסוד בדרכו למלכות.

ספירת הנצח פועלת אף היא על ספירת הגבורה באופן שספירת החסד עצמה אינה 'מסוגלת'. כך גם ספירת ההוד פועלת על ספירת החסד באופן שספירת הגבורה עצמה אינה יכולה.

המשל בו משתמש הזהר הקדוש לקוח מגוף האדם. החסד והגבורה הן הזרועות של גוף והספירות נצח והוד הן הירכים או כפי שראינו בשיעור הקודם - הרגלים. הגוף כאורגניזם שלם מקיים זיקה לא רק בין רגל לרגל ובין יד ליד, ואף לא רק בין רגל ימין ליד ימין ובין רגל שמאל ליד שמאל, אלא אף בהצלבה: רגל שמאל ליד ימין ורגל ימין ליד שמאל. כשהחיבור שביניהן הוא על ידי הגוף עצמו, שבמערכת הספירות מבוטא בספירת התפארת.

השושבינים

על פשרה של זיקה זו, נראה בהמשך דבריו של הרמ"ק:

הכוונה לבאר לנו דקדוק לשונו היפה באמרו דרועא ימינא בירכא שמאלא וכו' שאין הענין על צד המקרה לא בכונה ממש שהחסד מתייחד עם ההוד, ולא ההוד מתייחד עם החסד. ר"ל שיהיה משכן החסד בהוד ויהיה העיקר החסד. וכן הגבורה שיהיה משכנה ומושבה בנצח ויהיה העיקר (הנצח) [נ"א הגבורה] ולא להפך. וכן הת"ת [=תפארת] במלכות למטה. שאם נאמר שיהיה העיקר למעלה התחתונות בעליונות לא יתיישב טעם אמאי שני מדות הכי. שא"כ נמצאת הכלה ושושביניה עולה לבית החתן ושושביניו. וא"כ אין ראוי לכלה לשנות מנהגי החתן כלל, מאחר שהיא מתאכסנת בביתו. אלא הכי הנכון הוא. חסד בהוד, גבורה בנצח, ת"ת במלכות. והם ג' עליונות בג' תחתונות. נמצא החתן מתאכסן עם שושביניו בבית הכלה עם שושביניה. ואחר שהוא בבית הכלה ראוי שיתנהג ברצון הכלה. ויש בידה לשנות המנהג כרצונה כאשר יהיה יותר טוב בעיניה. ועם הענין הזה יש תשובה לשאלת אמאי שני מדות הכי וכו', כמו שנבאר בע"ה. וזהו שכיון הרשב"ע ע"ה לבאר לנו דקדוק לשונו בהקדים פ' המאמר אל המאמר עצמו באמרו חסד עם הוד דרועא ימינא בירכא שמאלא ולא להפך. להעירנו על דקדוק לשונו כי בכוונה מכוונת נקט לישנא דירכין ודרועין ולא לישנא דמדות חסד והוד וכו'. להורות שע"י הגוף היא המזיגה הזאת (ש)

הרמ"ק בדבריו אלו, מבקש לתאר את אופן המפגש והזיקה.

ראשית, נתייחס לכינוי נוסף שיש לספירות נצה והוד העולה מתוך כריכתן בחדא מחתא עם ספירת המלכות. הרמ"ק קובע כי התקשרותן של חסד והגבורה עם הנצה וההוד היא משנית, ונלווית להתקשרות שבין התפארת למלכות.

התפארת מכונה על פי הרמ"ק בדברים אלו - חתן, והמלכות כלה. החיבור שבין התפארת למלכות הוא החיבור שבין החתן לכהן, אלא שלכל אחד מהם ישנם שושבינים. חסד והגבורה הן שושביניה של ספירת תפארת - של החתן, והנצה וההוד הן שושביניה של ספירת המלכות - הכלה. החיבור שבין חסד והגבורה לבין נצה והוד, על פי דברים אלו, נלווה לחיבור שבין התפארת והמלכות. החתן והכלה מביאים עמם את שושביניהם להתייחדותם יחדיו.

כינוי זה של שושבינים, בסופו של דבר, דבק בעיקר בספירות הנצה וההוד, ודברי ר' צדוק יסבירו מדוע:

ומשה ואהרן שהם כנגד נצה והוד נקראו תרין שושבינין כמו שאמר בזוהר הקדוש (ח"ג נ"ג ב') משה שושבינא דמלא אהרן שושבינא דמטרוניתא. וכן במדרש (רו"ת עקב) שני לוחות כנגד שני שושבינין כנגד שני תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה. והיינו דמשה רבינו ע"ה שורש תורה שבכתב שהוא הוריד התורה מן השמים. ואהרן שורש תורה שבעל פה כמו שנאמר הוא יהיה לך לפה וכתוב כי שפתי כהן וגו' ותורה יבקשו מפיהו'. (פרי צדיק במדבר ז').

על פי דברים אלו משמע שמשה הוא ספירת נצה הוא שושבין לתורה שבכתב כלומר לספירת תפארת, ואהרן הוא ספירת הוד הוא שושבין לתורה שבע"פ כלומר לספירת מלכות.

השושבינים הם המלווים ואולי אף נאמר המשרתים את החתן והכלה. הם נושאים את כליהם, הם מוליכים אותם אל חופתם והם המקיפים אותם מימין ומשמאל.

המפגש שבין התפארת לבין המלכות נעשה דרך כלים, דרך ביטויים, ודרך נקודות חיבור משותפות החורגות מהמהות עצמה ומאפשרות לשתי המהויות המנוגדות להתגלם בקרבן ביחד. כלים אלו נישאים על ידי השושבינים. תפקידן של ספירות הנצה וההוד, מנקודת מבט זו, הוא ללוות את המפגש שבין התפארת למלכות. החתן והכלה מתייחדים בחדר ייחוד, והשושבינים דואגים לכל השאר - למתנות המובאות מבית החתן ומבית הכלה, לכלים בהם יצקו החתן והכלה את אהבתם ולכל השאר.

הרמ"ק, כפי שראינו, מדבר על מפגש בין השושבינים, רוצה לומר בין הנצה וההוד לחסד והגבורה, וכאן ישנם שני נתונים חשובים: א. לחתן ולכלה ישנם שושבינים מימין ומשמאל ולכאורה מצופה כי שושבין ימינו של החתן יפגש עם שושבין ימינה של הכלה וכן שמאל עם שמאל, אולם למרבה ההפתעה המפגש מוצלב, רוצה לומר - בין הניגודים: חסד נפגש עם ההוד והגבורה עם הנצה.

ב. המפגש מתקיים 'למטה' רוצה לומר, שספירת חסד מתארכת 'בביתה' של ספירת הוד וכן לגבי הגבורה והנצה.

שני הנתונים, כך סובר הרמ"ק, משלימים זה את זה, ונסה להסביר את הדברים.

אמנם מנקודת מבטו של הרמ"ק גם חסד וגבורה הם שושבינים וגם נצה והוד, אולם הם אינם שווים במעמדם, שהרי אינם דומים שושביני החתן לשושביני הכלה. אינם דומים שושביני המעניק לשושביני המקבל. ומכאן מתחדד החידוש במפגש שבין חסד להוד וגבורה לנצה.

מפגש 'למעלה' או 'למטה'?

המפגש שבין חסד לגבורה הוא מפגש 'שווה כוחות'. שושביני החתן הם שושביני המהות, השפע והמקור, וממילא יש כאן מפגש בין מהות חסד למהות הדין, ושני קטבים אלו ניצבים אחד מול השני. למפגש שכזה ישנה עוצמה אולם יש גם מחיר.

עמים שכנים משכינים ביניהם שלום, אולם המשא ומתן האמיתי אינו מתנהל בין מנהיגי העמים עצמם. מנהיג של עם מייצג את האידיאה במלואה. הוא נושא מתוקף תפקידו את החזון המלא ואת כל האינטרסים המרכיבים את עמו וצאן מרעיתו. ככזה הוא איננו יכול להתפשר באמת. הוא איננו יכול להמתיק את דינו. לשם כך צריך 'פקידים', מוציאים אל הפועל, שאמנם יונקים מן המהות ומן החזון, אולם עיקר עניינם הוא בתרגומה לעולם המעשה. מאחורי הפקידים לא ניצבת האידיאה בשיא עוצמתה. הפקידים קשורים לעולם המעשה, הם פשרנים יותר בטבעם, הם חלשים יותר באור שהם נושאים בקרבם, ואולי החשוב מכל: ככאלה הם פחות מאיימים על המנהיג שאליו הם נשלחו בחשאי. כאלה הן שושביני הכלה - הנצה וההוד.

המפגש שבין חסד להוד ובין גבורה לנצה, איננו מפגש 'שווה כוחות'. מדובר על מפגש שבין הנהגה שהיא מגלמת את המהות עצמה לבין הנהגה שעניינה להוציא אל הפועל את המהות. זהו מפגש בין מהות לבין השאיפה להגשימה. כאן נוצר החיבור המדהים בין השאיפה להוציא אל הפועל את מהות חסד כפי שהיא באה לידי ביטוי בספירת נצה לבין המהות עצמה של הדין המגולמת בספירת גבורה. וכן בין השאיפה להוציא אל הפועל את מהות הדין כפי שהיא באה לידי ביטוי בספירת הוד לבין המהות עצמה של חסד כפי שהיא באה לידי ביטוי בספירת חסד.

דווקא מפגש זה שאינו שווה כוחות הוא מפגש פרודוקטיבי יותר מן המפגש שבין החסד לגבורה בינם לבין עצמם, ונדמה כי הנקודה השניה שעליה עמדנו בדברי הרמ"ק תחדד את הענין.

מהי המשמעות של מקום המפגש - האם למעלה אצל החסד והגבורה או למטה בנצח ובהוד? מהו ההבדל בין 'מפגש למטה' ל'מפגש למעלה'?

נדמה לי כי השאלה הניצבת בבסיסו של דיון זה היא מיהו הדומיננטי, מהי התנועה ומי פועל עליה?

המתארח יכול להשפיע, להעיר הערות ולחדד, אולם עיקר התנועה נעשית על ידי המארח.

מפגש זה בין הספירות המופקדות על ההוצאה לפועל לבין הספירות המייצגות את המהות, כך קובע הרמ"ק, אינו יכול להתקיים במשכנה של המהות, בבית החתן ושושביניו, שהרי אז היו המידות נצח והוד בטלות בחסד ובגבורה. המהות היא מוחלטת, והשאיפה להוציא אל הפועל את המהות המנוגדת לה - אין לה מקום ואין לה אחיזה בביתה של זו.

כאשר יש מפגש בין מהות למהות, מקום המפגש איננו קריטי ועל כן הוא נעשה באמצע - חסד וגבורה נפגשים בתפארת. אולם כאשר המפגש הוא בין מהות לבין שאיפה להגשים אזי המקום מקבל חשיבות רבה, שהרי השאיפה עצמה בטלה ביחס למהות. כדי לשאוף להגשים את החסד, החסד חייב להיות ניצב ברקע, וכספירת הנצח עולה אל ספירת הגבורה, אזי החסד איננו ניצב ברקע, וממילא שאיפתה של ספירת הנצח בטלה ביחס לגבורה.

כספירת הגבורה יורדת אל ספירת הנצח ומקיימת שם דיאלוג עימה, הרי ספירת הנצח במקומה, בצד ימין למטה, יונקת מספירת החסד שמעליה, וממנה היא מקבלת את תנועת השאיפה להגשים את החסד, ממילא יכולה היא להתייצב מול ספירת הגבורה ולקיים עימה דיאלוג. דיאלוג שבו הגבורה מוכרחה להתחשב בשאיפה להיטיב מפני שהיא ניצבת מול 'עובדה מוגמרת' ששאיפה זו קיימת בעולם.

המתקת הדינים, או החילופין הגבלת החסדים, אפשרית על פי הרמ"ק דווקא בגלל המפגש שנעשה בין השאיפה להיטיב או לנהוג בדין, עם המהות של החסד או הדין. המפגש שבין תנועה ושאיפה לבין מהות, הוא מפגש הרבה פחות קוטבי, גם כשמדובר בשתי אידיאות סותרות.

כשהוגה המייצג עולם של דין נפגש מול הוגה המייצג עולם של חסד, המפגש קוטבי ועל כן לעתים הוא נעדר פרודוקטיביות. לכל היותר ניתן לערוך 'סימפוזיון'. אולם כשהוגה המייצג עולם של דין פוגש איש של חסד המסתובב ומיטיב בעולם, יכול המפגש להניב תוצאה נאה של חסד מבוקר, התנועה של איש החסד ממשיכה אולם פגישתה בדין ממתנת אותה, בולמת אותה ומכוונת אותה ליעדים הנכונים.

מפגש מוצלב זה, שבין ימין ושמאל ולמעלה ולמטה מאפשר איזון פרודוקטיבי, שנעדר מן המפגש הראשוני שבין חסד וגבורה. נראה את סיכומם של הדברים בהמשך דבריו של הרמ"ק:

אלא לפי מה שפירש במאמר הזה דרועא ימינא בירכא שמאלא פי' עם ממש דהיינו שתתייחד חסד למטה בתוך ההוד, והגבורה למטה בתוך הנצח. א"כ קשיא אמאי שני המדות הכי. כי בדרך הייחוד ממש אין זה דרך ייחוד הספירות כי נצח מתקשר בחסד והוד בגבורה כמו שנבאר בשער ירך יעקב בעה"ו בפ"ג ד'. והענין כי בהשפעה עם היות שישפיע החסד בהוד עכ"ז ההוד יפעול פעולתו שהיא פעולת הדין אע"פ שלא יפעול בחוזק כמו בשעת יניקתו מן הגבורה ואין בזה חשש מאחר שאין שינוי במדות. אמנם ביחוד ממש יש מיוחס מפני שמתבטל פעולת הדין מכל וכל. כי כאשר ירצה לפעול בדין הגבורה, הנצח יכבוש הדין ההוא ולא יניחהו לפעול בסוד היחוד. ולכן קשה אמאי שני מדות הכי. כי הוא שינוי המדות וחסמת הדין וזה אין ראוי. וזהו לאו אורח ארעא הנאמר אל דוד. והשיב בעבור דוד עבדך כו' שנה והמשיך כח הרחמים. כי אפי' הרנה שהיא מצד הדין כנודע רצה שיהיה מצד החסד, וזה יתבאר יותר בשער מהות והנהגה בע"ה בפ"ו. וכן הענין בת"ת [=תפארת] מאחר שהוא בא אל בית המלכות כאמרו באתי לגני אחותי כלה א"כ ראוי להתנהג כרצונה אפי' בשינוי המדות להמשיך כח הרחמים ביותר. וזהו הנאמר חסד בהוד גבורה בנצח ויעקב ברחל, כי הם שלשה עליונות בשלש תחתונות ע"י יעקב החתן הבא לבית כלתו רחל כדפירשנו. אבל אם היתה הכלה עולה לבית החתן לא היה ראוי לשנות דלאו אורח ארעא לשנות. והנה נשלם פי' המאמר, ויצא לנו טוב טעם ודעת כי תפארת ג"כ מכריע בין גדולה והוד ובין גבורה ונצח (ש).

הרמ"ק מדגיש כי אין כאן ביטול של מידה אחת מפני רעותה אלא השפעה של האחת על פעולתה של השניה. 'כי בהשפעה עם היות שישפיע החסד בהוד עם כל זה ההוד יפעול פעולתו שהיא פעולת הדין אף על פי שלא יפעול בחוזק כמו בשעת יניקתו מן הגבורה'.

המשפט שבו חותם הרמ"ק מאמר זה הוא 'ויצא לנו טוב טעם ודעת כי תפארת גם כן מכריע בין גדולה והוד ובין גבורה ונצח'.

בדבריו אלו מבקש הרמ"ק להדגיש את מטרת המאמר, להוכיח כי הדינמיקה שבין ימין ושמאל וחסד ודין אינה מסתיימת באיחוד שעושה ספירת תפארת בין חסד לגבורה, אלא בהמשך השתלשלותן של הספירות במורד הסולם אל הנצח, ההוד והיסוד.

מעתה נאמר כי ההנהגה האלוקית המבוטאת בנצח והוד והמכוונת להביא לידי מעשה את החסד והגבורה האלוקיים, אינה רק 'מוציאה לפועל' אלא מחוללת מפנה בהנהגה עצמה. מדובר בתנועה מתמדת של ו'ו קצוות (שש הספירות - מן החסד ועד היסוד) המביאות בסופו של דבר את ההנהגה האלוקית לכדי מימוש בספירת המלכות.

הנצח וההוד אולי אינן מחדשות דבר, כפי שפתחנו את דברינו על ספירות אלו, אולם מחוללות הן חידוש ביחס ליכולתה של ההנהגה האלוקית להמתיק את הדין או לבלום את החסד. יכולת שנקנית דוקא במפגש שספירות אלו, המוציאות אל הפועל, מקיימות עם הספירות המחוללות אותן ומעניקות להן את ההשראה.

זוהי מערכת של משפט שהמהות והתנועה נפגשות כחתן הנמצא בבית כלתו. ובתום התהליך נרקם ונארג לבושה של ספירת התפארת הנמצאת בשורשו של כל המהלך, ולבוש זה מושפע דרך ספירת יסוד אל המלכות לגלות לעולם רז ולהסתיר טפחיים מגופא דקוב"ה שהוא רזא דאחד.

כל ההתרחשות הזו מתחוללת ב'שבע ספירות הבנין', מחסד ועד מלכות, שבשיעור זה אנו נפרדים מהן. אלו הן 'שבע ספירות תחתונות' המביאות את ההנהגה האלוקית לכדי מימוש. אולם 'הבנין' איננו מתחיל בבניה כי אם בהגיה, בתכנון ואפילו קודם לכן - ברצון. אלו הן שלש הספירות העליונות שמעולמן המופלא